शिविरस्य यदीशाने पूर्व्वे पुत्त्रप्रदस्तथा ।
सर्व्वत्र मङ्गलार्हश्च तरुराजो मनोहरः ।
रसालवृक्षः पूर्व्वस्मिन् नृणां सम्पत्प्रदस्तथा ॥
शुभप्रदश्च सर्व्वत्र सुरकारो ! निशामय ।
विल्वश्च पनसश्चैव जम्बीरो वदरी तथा ॥
प्रजाप्रदश्च पूर्व्वस्मिन् दक्षिणे धनदस्तथा ।
सम्पत्प्रदश्च सर्व्वत्र यतो हि वर्द्धते गृही ॥
जम्बुवृक्षश्च दाडिम्बः कदल्याम्रातकस्तथा ।
बन्धुप्रदश्च पूर्व्वस्मिन् दक्षिणे मित्रदस्तथा ॥
सर्व्वत्र शुभदश्चैव धनपुत्त्रशुभप्रदः ।
हर्षप्रदो गुवाकश्च दक्षिणे पश्चिमे तथा ॥
ईशाने सुखदश्चैव सर्व्वत्रैवं निशामय ।
सर्व्वत्र चम्पकः शुद्धो भुवि भद्रप्रदस्तथा ॥
अलावुश्चापि कुष्माण्डं मायाम्बुश्च सुकासुकः ।
खर्ज्जूरी कर्क्कटी चापि शिविरे मङ्गलप्रदाः ॥
वास्तूकः कारवेल्लश्च वार्त्ताकुश्च शुभप्रदाः ।
लताफलञ्च शुभदं सर्व्वं सर्व्वत्र निश्चितम् ॥
प्रशस्तं कथितं कारी निषिद्धञ्च निशामय ।
वन्यवृक्षो निषिद्धश्च शिविरे नगरेऽपि च ।
वटो निषिद्धः शिविरे नित्यं चौरभयं ततः ।
नगरेषु प्रसिद्धश्च दर्शनात् पुण्यदस्तथा ।
हे कारो तिन्तिडीवृक्षो यत्नात्तं परिवर्ज्जय ।
शरेण धनहानिः स्यात् प्रजाहानिर्भवेत् ध्रुवम् ।
शिविरेऽतिनिषिद्धश्च नगरे किञ्चिदेव च ॥
न निषिद्धः प्रसिद्धश्च नगरेषु तथा पुरे ।
वाट्यामतिनिषिद्धश्च प्राशस्तं परिवर्ज्जयेत् ॥
खर्ज्जूरश्च खडुश्चैव निषिद्धः शिविरे तथा ।
न निषिद्धः प्रसिद्धश्च ग्रामेषु नगरेषु च ॥
वृक्षश्च चणकादीनां धान्यश्च मङ्गलप्रदम् ॥
ग्रामेषु नगरे चापि शिविरे च तथैव च ॥
इक्षुवृक्षश्च शुभदः सन्ततं शुभदस्तथा ।
अशोकश्च शिरीषश्च कदम्बश्च शुभप्रदः ॥
कचुो हरिद्रा शुभदा शुभदश्चार्द्रकस्तथा ।
हरीतकी च शुभदा ग्रामेषु नगरेषु च ।
न वाट्यां भद्रदा नित्यं तथा चामलकी ध्रुवम् ॥
गजानामश्वि शुभदमश्वानाञ्च तथैव च ।
कल्याणसूचेःश्रवसां वास्तौ स्थापनकारिणाम् ॥
न शुभप्रदमन्येषाम् छन्नकारकं परम् ।
वानराणां नराणाञ्च गर्द्दभानां गवामपि ॥
कुक्कुराणां शृगालानां मार्ज्जाराणामभद्रकम् ।
भेकानां शूकराणां सर्व्वेषाञ्चाशुभप्रदम् ॥
ईशाने चापि पूर्व्वस्मिन् पश्चिमे च तथोत्तरे ।
शिविरस्य जलं भद्रमन्यत्राशुभमेव च ॥
दीर्घे प्रस्थे समानञ्च न कुर्य्यान्मन्दिरं बुधः ।
चतुरस्रे गृहे कारो गृहिणां धननाशनम् ॥
दीर्घप्रस्थः परिमितो नैवाङ्गेनापि संवृतम् ।
शून्येन रहितं भद्रं शून्यं शून्यप्रदं नृणाम् ॥
प्रस्थे हस्तद्वयात् पूर्व्वं दीर्घे हस्तत्रयं तथा ।
गृहिणां शुभदं द्वारं प्राकारस्य गृहस्य च ॥
न मध्यदेशे कर्त्तव्यं किञ्चिन्न्यूनाधिके शुभम् ।
चतुरस्रं चक्रवेधं शिविरं मङ्गलप्रदम् ।
अभद्रदं स्तम्भवेधं शिविरं मङ्गलाप्रदम् ।
अभद्रदं स्तम्भवेधं प्राणाङ्गनं तथैव च । * ।
शिविराभ्यन्तरे भद्रा स्थापिता तुलसी नृणाम् ।
धनपुत्त्रप्रदात्री च पुण्यदा हरिभक्तिदा ।
प्रभाते तुलसीं दृष्ट्वा स्वर्णदानफलं लभेत् ॥
मालती यूथिका कुन्दमाधवी केतकी तथा ।
नागेश्वरं मल्लिका च काञ्चनं वकुलं शुभम् ॥
अपराजिता च शुभदा तेषामुद्यानमीप्सितम् ।
पूर्व्वे च दक्षिणे चैव शुभदं नात्र संशयः ॥
ऊर्द्ध्वं षोडशहस्तेभ्यो नैवं कुर्य्याद्गृहं गृही ।
ऊर्द्ध्वं विंशतिहस्तेभ्यः प्राकारं न शुभप्रदम् ॥*॥
सूत्रधारं तैलकारं स्वर्णकारञ्च हीरकम् ।
वाटीमूले ग्राममध्ये न कुर्य्यात् स्थापनं बुधः ॥
ब्राह्मणं क्षत्त्रियं वैश्यं सच्छूद्रं गणकं शुभम् ।
भट्टं वैद्यं पुष्पकारं स्थापयेत् शिविरान्तिके ॥*॥
प्रस्थे च परिखामानं शतहस्तं प्रशस्तकम् ।
परितः शिविराणाञ्च गम्भीरं दशहस्तकम् ॥
सङ्केतपूर्व्वकञ्चैव परिखाद्वारमीप्सितम् ।
शत्रोरगम्यं मित्रस्य गम्यमेव सुखेन च ॥*॥
शाल्मलीनां तिन्तिडीनां हिन्तालानां
तथैव च ।
निम्बानां सिन्धुवाराणां उडुम्बराणामभद्रकम् ॥
धुस्तूराणां वटानाञ्चाप्येरण्डानामवाञ्छितम् ।
एतेषामतिरिक्तानां शिविरे काष्ठमीप्सितम् ॥
वृक्षञ्च यज्ञहतकं दूरतो वर्ज्जयेद्बुधः ।
पुत्त्रदारधनं हन्यात् इत्याह कमलोद्भवः ॥
कथितं लोकशिक्षार्थं कुरु काष्ठं विना पुरीम् ।
शुभक्षणं चाप्यधुना गच्छ वत्स यथासुखम् ॥”
इति ब्रह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे १०२ अः ॥

वाटीदीर्घः, पुं, (वाट्यां वास्तुभूमौ दीर्घः सर्व्वोच्चत्वात् ।) इत्कटवृक्षः । इति रत्नमाला ॥

वाट्टकं, क्ली, भ्रष्टयवः । इति शब्दचन्द्रिका ॥

वाट्यपुष्पी, स्त्री, (वाट्यं वाट्यां साधु वेष्टनीयं वा पुष्पं यस्याः । गौरादित्वात् ङीष् ।) वाट्यालकः । इति रत्नमाला ॥

वाट्या, स्त्री, (वट्यते वेष्ट्यते इति । वट वेष्टने + ण्यत् । यद्वा, वाट्यां वास्तुप्रदेशे हिता । वाटी + यत् ।) वाट्यालकः । इति रत्नमाला ॥

वाट्यालः, पुं, (वाटीं अलति भूषयतीति । अल + अच् ।) वाट्यालकः । इति शब्दरत्नावली ॥ (गुणादयोऽस्य वाट्यालकशब्दे ज्ञातव्याः ॥)

वाट्यालकः, पुं, (वाट्याल एव । स्वार्थे कन् । वाटीं अलति भूषयतीति । अल + ण्वुल् वा ।) क्षुपविशेषः । वाडियाला इति भाषा । तत्पर्य्यायः । शीतपाकी २ वाट्या ३ भद्रोदनी ४ बला ५ वाटी ६ विनया ७ वाट्याली ८ वाटिका ९ । इति शब्दरत्नावली ॥ अस्य पर्य्यायान्तरं गुणाश्च बलाशब्दे द्रष्टव्याः ॥

वाट्याली, स्त्री, (वाटीमलति भूषयतीति । अल + अच् । गौरादित्वात् ङीष् ।) वाट्यालकः । इति शब्दरत्नावली ॥

वाड, ऋ ङ आप्लावे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-आत्म०-अक०-सेट् ।) ऋ, अववाडत् । ङ, वाडते लोकः । आप्लावः स्नानम् । उन्मज्जनम् । इत्येके । इति दुर्गादासः ॥

वाड़ः, पुं, (धातूनामनेकार्थत्वात् वाड़ वेष्टने + भावे घञ् ।) वेष्टनम् । इति शब्दमाला ॥

वा(बा)णिः, स्त्री, (वण + णिच् + “सर्व्वधातुभ्य इन् ।” उणा० ४ । ११७ । इति इन् ।) वपनम् । तत्पर्य्यायः । व्यूतिः २ । इत्यमरः । २ । १० । २८ ॥ स्युतिः ३ । इति तट्टीकायां भरतः ॥ (करणे इन् ।) वापदण्डः । इति हेमचन्द्रः । ३ । ५७७ ॥

वा(बा)णिनी, स्त्री, (वण शब्दे + णिनिः । ङीप् ।) नर्त्तकी । छेकः । मत्तस्त्री । इति हेमचन्द्रः ॥ (यथा, रघुः । ६ । ७५ ।

“यस्मिन् महीं शासति वाणिनीनां
निद्रां विहारार्द्धपथे गतानाम् ।
वातोऽपि नास्रंसयदंशुकानि
को लम्बयेदाहरणाय हस्तम् ॥”*॥

षोडशाक्षरच्छन्दोविशेषः । तल्लक्षणं यथा,—
“नजभजरैर्यदा भवति वाणिनी गयुक्तैः ॥”)

वा(बा)णी, स्त्री, (वाणि + वा ङीष् ।) सरस्वती । इत्यमरः । १ । ६ । १ ॥ वचनम् । (यथा, मार्कण्डेये । ४१ । ४ ।
“चक्षुःपूतं न्यसेत् पादं वस्त्रपूतं पिबेज्जलम् ।
सत्यपूतां वदेद्वाणीं बुद्धिपूतञ्च चिन्तयेत् ॥”)
वपनम् । इति शब्दरत्नावली ॥

वात, त् क गतिसेवयोः । सुखे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (अदन्त चुरा०-पर०-सक०-सेट् ।) अववातत् । चयोऽर्थाः । रमानाथस्तु गतिसुखसेवयोरिति मत्वा गतौ सुखं गतिसुखम् । वातयति पान्थं वातः गच्छन्तं सुखयतीत्यर्थः । इत्याह । सुखसेवनयोरिति कौमाराः । इति दुर्गादासः ॥

वातः, पुं, (वातीति । वा + क्तः ।) पञ्चभूतान्तर्गतचतुर्थभूतः । वातास इति भाषा । तत्पर्य्यायः । गन्धवहः २ वायुः ३ पवमानः ४ महाबलः ५ पवनः ६ स्पर्शनः ७ गन्धवाहः ८ मरुत् ९ आशुगः १० श्वसनः ११ मातरिश्वा १२ नभस्वान् १३ मारुतः १४ अनिलः १५ समीरणः १६ जगत्प्राणः १७ समीरः १८ सदागतिः १९ जीवनः २० पृषदश्वः २१ तरस्वी २२ प्रभञ्जनः २३ प्रधावनः २४ अनवस्थानः २५ धूननः २६ मोटनः २७ खगः २८ । अस्य गुणाः ॥ खरत्वम् । लघुत्वम् । शीतत्वम् । रूक्षत्वम् ॥ सूक्ष्मत्वम् । संधानकत्वम् । शोककारित्वञ्च ॥ तस्य कोपकारणं यथा । माधुर्य्यान्नभक्षणम् ॥ साभ्रकालः । अपराह्णकालः । प्रत्यूषकालः ॥ अन्नजीर्णसमयश्च । इति राजनिर्घण्टः ॥ * ॥ रोगविशेषः । यथा । अथ वातव्याध्यधिकारः । तत्र वातव्याधीनां सामान्यतो विप्रकृष्टनिदानमाह ।
“कषायकटुतिक्तकप्रमितरूक्षलध्वाशनः
पुरःपवनजागरप्रतरणाभिघातश्रमैः ।